

МЕТОДОЛОГИЧНИ СПОСОБИ НА ОБУЧЕНИЕ, НАСЪРЧАВАЩИ КРИТИЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ НА УЧЕНИЦИТЕ

Антония Кръстева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Новата образователна ситуация изисква учениците да се учат да мислят, да формират и развиват умения за критическо мислене, които умения стоят в основата на ключовите компетентности, разгледани в концепциите на европейските и националните нормативни документи. Съобразно новите стратегии на образователната парадигма, основаваща се на идеите на конструктивизма, съвременният учител насърчава учениците да анализират и трансформират образователната информация, като се учат да задават правилните въпроси, да вземат решения и да извеждат адекватни изводи. В образователната стратегия на програмата „Развиване на критическо мислене чрез четене и писане“ (RWCT) призивът на реформата е използването на методологии, подкрепящи различните стилове на учене; въвеждането и моделирането на различни учебни стандарти за преподаване и учене, създаващи възможност за цялостно развитие на личността на ученика. В този контекст се акцентира върху очертаването на методологически способности (стандартите на програмата (RWCT)), насърчаващи критическото мислене на учениците и тяхното самостоятелно учене.

Ключови думи: стандарти; критическо мислене; преподаване; обучение учител; ученици

Въведение

Светът, в който живеем, е отворен, динамичен и интерактивен. Съвременната визия на общественото развитие се основава на високо квалифицирани и подготвени човешки ресурси, които умеят да реагират адекватно и рационално на бързо променящата се социална среда. През погледа на европейските и националните стратегически нормативи се поставят въпроси, модели и изисквания за реформиране на образователните практики с оглед реалностите на съвременния свят.

Лисабонската стратегия, целите на европейските образователни системи, груповите ключови компетентности, определени от ОИСР, постепенно хомо-

генизират това пространство, като очертават параметрите на качеството, което следва да бъде постигнато от образователните институции¹⁾.

В Стратегията на Европейския съюз (ЕС) „Европа 2020“ за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, конкретно акцент при приоритетите в областта на образованието се поставя върху учебното съдържание, училищното обучение, върху творчеството и иновациите²⁾.

В Европейската квалификационна рамка са диференцирани ключовите компетентности в дадена област, разглеждани като съвкупност от компетенции (знания, умения, отношения, опит), необходими за осъществяване на ефективна учебна и социална дейност. Всичките тези компетенции са равнопоставени и взаимно зависими, като критическото мислене, творчеството, решаването на проблем/задачи, вземането на решения, управление на риска се явяват техни общи константи³⁾.

Тези характеристики обосновават и регламентират разкриването на нови модели, форми, структури, организационни цялости в образователните процеси с цел заимстване на опит и реформиране на сложните социално-педагогически и икономически системи.

В контекста на новите стратегии *образователната парадигма се основава на идеите на конструктивизма*, според която „преподавателите се фокусират върху създаване на връзки между факти и насърчаване на ново разбиране на учениците. Учителите приспособяват своите стратегии за даване на отговори от учениците и ги насърчават да анализират, тълкуват, както и да прогнозират информацията. Разчита се предимно на въпроси с отворен край и насърчаване на постоянния диалог между учениците“ (Radev, 2010: 89).

Тези основополагащи за съвременното образование идеи поставят нови изисквания към технологичната структура на обучение. В смисъл, използване на стандарти, ориентирани към развиване на критическо мислене, в основата на което стои дейността учене. Защото образованието е свързано с мъдростта, а мъдростта – с приложение на знанието.

В образователната стратегия на програмата „Развиване на критическо мислене чрез четене и писане“ (RWCT) призивът на реформата е *използването на методологии, подкрепящи различните стилове на учене; въвеждането и моделирането на различни учебни стандарти за преподаване и учене, създаващи възможност за цялостно развитие на личността на ученика*.

Програмата „Развиване на критическо мислене чрез четене и писане“ (RWCT) е съвместна разработка на специалисти в сферата на образованието от цял свят. Целта на това сътрудничество е да внедри в класните стаи методи на обучение, които насърчават критическото мислене на учениците от всички възрасти в рамките на различни учебни предмети (Stiil, Meredit, Tempal, 2003a: 6).

Според авторите на Програмата „критическото мислене се състои от внимателно вглеждане в смисъла на дадени идеи, балансирането им меж-

ду противоречащи гледни точки, изграждане на системи от поддържащи мнения, служещи за аргументиране, както и заемане на твърда позиция, базирана на тези схеми. Критическото мислене е сложен процес на творческо обединяване на идеи и средства, прилагане на нова концепция и ново структуриране на понятията и фактите. Това е един активен и интерактивен познавателен процес, който се осъществява едновременно на много нива“ (Stiil, Meredith, Tempal, 2003a: 6).

Най-новите изследвания в областта на критическото мислене показват, че то е естествен процес на взаимодействие между идеи и информация, предизвикан или спонтанен, при който ученикът има пълен контрол над информацията, за да я подлага на съмнение, да я възприема, преподрежда, адаптира или отхвърля. Този процес е вече в ход, когато ученикът задава въпроси като „Какво означава тази информация за мен?“, „Как мога да използвам тези знания?“, „Каква е връзката между новото и това, което вече знам?“, „Какво е отношението ми към тази идея?“ (Stiil, Meredith, Tempal, 2003b: 9).

В специализираната литература (когнитивната психология, философията, педагогиката) се срещат изследвания, свързани с изясняване същността на ученето и мисленето. В този смисъл, могат да се обобщят следните мнения, представени от авторите на Програмата (Stiil, Meredith, Tempal, 2003b: 9).

1. Ефективното и дългосрочно усвояване на знания, които да бъдат приложими към нови ситуации, е главно въпрос на осмисляне на предлаганите при обучението информация и идеи. Това става най-добре, когато учениците участват активно в процеса – възприемане, синтезиране, усвояване на информацията (Anderson, Hiebert, Scitt, Wikinson, 1998).

2. Учениците учат оптимално, когато използват набор от стратегии за мислене. Чрез използването на тези стратегии в мисловната учебна обстановка учащите се осмислят процеса на учене (Palinscar, Brawn, 1989).

3. Ученето и критическото мислене се стимулират, когато на учениците се представи възможност да приложат новите знания към автентични задачи (Resnick, 1987).

4. Ученето се оптимизира, когато новият материал се наслажда върху предишните знания и опит, така че учениците да могат да свържат познатото с новата информация (Roth, 1990).

5. Критическо учене и мислене се постига, когато самите преподаватели разбират разнообразието на идеи и личен опит. Критическото мислене е възможно само когато всички са убедени, че „няма един-единствен правилен отговор“ (Banks, 1988).

През погледа на така очертаните идеи от различни автори за връзката между ученето и мисленето, актуалността на изследвания проблем е свързана с представяне на стандарти за преподаване и учене, разработени от

програмата RWCT. Тези стандарти са изходна позиция, от която учителите е необходимо целенасочено да стимулират ученето и развиването на критическо мислене у учениците.

Изработване на стандарти за преподаване по програмата RWCT

Необходимостта от трансформиране и модернизиране на образователната система премества акцента от това, което учителят преподава, върху това *какво и как ученикът учи*. Тази специфика на учебния процес се свързва с промени в ролите на учителя и учениците и взаимоотношенията между тях. *От съвременния учител се изисква не само да подпомага обучението, но преди всичко да съдейства за възпитанието на личността и нейното активно включване в обществения живот, да развива нейната любознателност, критическо мислене и творчество, инициатива и самостоятелно учене.*

Програмата „Развитие на критическото мислене чрез четене и писане“ разработва стандарти за учебното съдържание, посредством които се осигуряват целенасочено преподаване и осмислено учене. *Целта на стандартите на Програмата е да конструира различни подходи в мисленето на учениците за тяхната социална реализация.* В структурата на стандартите се обособяват варианти за преподаване при планиране на уроци, за създаване на благоприятни условия за учене и оценяване на учениците. В този смисъл, стандартите са предназначени да служат като инструмент за самооценка и като основа за оценка между равни и за диалог (Musay, 2001: 42).

Прилагането на стандартите на Програмата (RWCT), както и нейните модели и методи за усъвършенстване и квалификация на учителите съдейства за практическото приложение на стратегиите на Програмата, насърчава критическото мислене на учениците и тяхното самостоятелно учене. Стандартите на Програмата са изградени върху основата на нейните глобални цели, което предопределя и тяхното съдържание (Musay, 2001: 40 – 41).

За учителите

1. Да провеждат занятия, които поощряват открито и отговорно взаимодействие. Това означава, че задължение на учителя е да използва модели за комуникация, които насърчават учениците да задават въпроси и да търсят отговори, да взаимодействат отговорно с връстниците си в процеса на търсенето на знанието.

2. Да използват рамка за преподаване, която възпитава критическо мислене и самостоятелно учене. Това означава модел, който организира преподаването и ученето в следните фази: събуждане на интереса (очертаване рамките на въпроса); осъзнаване на значението (търсене на отговори) и рефлексия (осъществяване мислене на по-висш ред).

3. Да използват репертоар от ефективни техники за насърчаване на критическото мислене и самостоятелното учене в процеса на учебната програма. Става дума за редица стратегии, включващи четене на текст, разбиране на текста, учебно сътрудничество, дискусии и др.

4. Да стават разсъждаващи практики. Това означава да продължават да се учат как да преподават – наблюдавайки внимателно, установявайки предизвикателствата и формулирайки нови стратегии, които да отговарят на тези предизвикателства.

5. Да се превърнат в ресурс в другите учители. Това означава, че учителите ще развиват умения за преподаването на своите знания за преподаване на другите, включително демонстрирайки техники за преподаване.

За учениците

1. Да мислят критически. Това означава да са любопитни и да използват стратегии за задаване на въпроси и системно търсене на отговори. Критическото мислене означава постигането на позиция по даден въпроси и рационалното ѝ защитаване. Означава внимателно вслушване в аргументите на другите и проверка на логиката на тези аргументи.

2. Да поемат отговорност за собствената си подготовка. Това означава, че учениците няма пасивно да асимилират знанията, предавани от учителя, а ще използват стратегиите на задаване на въпроси чрез дискусии с цел сами да научават нещата. Учениците ще се научат сами да намират източници и да прилагат умения за учене.

3. Да работят в сътрудничество с другите. Това означава да слушат внимателно и с уважение, да се изказват уверено и вежливо; да използват стратегии за определяне на стратегиите; да допринасят за общите решения, участвайки с цялата отговорност на членовете на екипа.

4. Да продължат да учат през целия си живот. Това означава да развият любопитство, увереност в способността си да откриват значението, да научават стратегиите за задаване на въпроси и за учене, които могат да се използват в житейската практика.

Стандартите на програмата RWCT целят да установят норми и цели на преподаване при планиране на учебен процес за създаване на стимулираща образователна среда за учене, както и за оценяване на учениците. Тези стандарти са предназначени за (Musay, 2001: 42):

– да служат като инструмент за самооценка;

– да служат като основа за оценка между равнопоставени и за диалог.

Авторски колектив в състав G. Firm (национален координатор на програмата RWCT), S. Matthew, и A. Kroford (доброволци по Програмата) разработват и предлагат международни стандарти за преподаване. Стандартите са предназначени за учители, обучавани по тази програма, които в своята училищна

практика прилагат и внедряват основните принципи и стратегии за развиване на критическо мислене у учениците.

Стандартите за учителите по Програмата са диференцирани в четири основни области и се представят по следния начин (Firsov, Matws, Kroford, 2001: 36 – 37).

I. Атмосфера за учене

Стандарт А. В работата на учителите по RWCT естествен център е ученикът като индивидуалност и личност. Учителите по RWCT:

- насърчават учениците да изразяват и подкрепят идеите и мненията си;
- създават възможност на учениците да изпробват нови идеи и умения;
- в атмосфера на доверие изграждат интерактивност между учениците и учителя, толерантност и взаимноуважение;
- обменят идеи с учениците и моделират начини за подкрепа на идеите;
- създават такава среда за учене, в която участват всички ученици.

Стандарт В. Учебната обстановка в клас, подготвена от учителя, отразява принципи, учебни дейности и екипни стратегии, подходящи за урока. Учителите по RWCT:

- адаптират интериора на стаята към нуждите на урока, за да улеснят групирването на учениците за ефективна интерактивност;
- грижат се учебната среда да отразява постиженията на учениците;
- разделят отговорността по контрола на учебната обстановка и класните средства с учениците.

II. Планиране и обучение

Стандарт С. Учителите извършват обучение, насърчаващо активното учене и критическото мислене. Учителите по RWCT:

- структурират уроците на основата на триетапния модел на Програмата (събуждане на интерес/осъзнаване на значението/рефлексия);
- изграждат стратегии за учебно сътрудничество в уроците;
- прилагат стратегии за поддържане интереса на учениците, за насърчаване на алтернативни гледища и постигане на учебните цели;
- използват различни източници, за да прилагат учебни дейности, които се постигат извън класната стая и насърчават непрекъснатото търсене.

Стандарт D. Учителите използват добре обмислени въпроси, за да предизвикат мислене от по-висок порядък и да извлекат мнения от учениците. Учителите по RWCT:

- задават „отворени“ въпроси и въпроси от „висок порядък“ с цел насърчаване изразяването на разнообразни идеи и вербални реакции;
- дават достатъчно време и възможности за пълни отговори без прекъсване от страна на учителя;

- създават благоприятна атмосфера в класната стая, в която учениците биват окуражавани да формулират и задават сами въпроси;
- активно изслушват учениците.

III. Оценка

Стандарт Е. Учителите използват процедури и критерии за оценяване, които се поднасят открито в процеса на преподаване и подпомагат ученето на учениците. Учителите по RWCT:

- използват стратегии, които са автентични, конструктивни и ясни;
- оценяват процеса на учене и резултата от него;
- използват многообразни похвати и оценяват разбирането, отношението, уменията и знанията;
- насърчават учениците да участват чрез самооценяване и оценяване на съучениците;
- запознават предварително учениците с критериите за оценяване и изискват от тях също да участват в изработването им.

IV. Личностни и професионални качества

Стандарт F. Учителите са рефлексивни и самообновяващи се професионалисти. Учителите по RWCT:

- те са критично мислещи хора, които моделират търсенията на учениците и колегите си;
- използват обратна връзка с учениците с цел получаване на информация относно преподавателската практика;
- наблюдават професионалната си ефективност, като се самооценяват и самоконтролират;
- включват оценки на колеги;
- поставят си лични цели за постигане на професионална изява и подобряване работата в училище;
- служат като ментори на своите колеги, като споделят свои виждания и източници за работа с тях.

Заклучение

Днешната ситуация в българската образователна система поставя въпроса за връзката между образователни политики, учебна среда и академични резултати, между микро- и макронивата на системата. Поради ключовата позиция на училището в образователната система осъществяването на неговата дейност е от съществено значение за разкриване на тази връзка – ефективността му, проявена във въвеждането на интерактивни стратегии за активно учене и развиване на критическо мислене у учениците, в диалогичното взаимодействие между участниците в учебния процес, в засилване ролята на учителя в променящия се свят.

Образованието на ХХІ век се разглежда като непрекъснато образование, съпровождащо личността през всичките фази на нейния житейски път. Образованието е ориентирано към изграждане на все по-богати комплекси от знания и учения, към по-добро самопознание. Училището е призвано да учи децата да мислят критически, да познават по-добре другите, да бъдат толерантни към различните от тях. Защото, както казва Монтен, „Истинското огледало на нашия начин на мислене е нашият живот“.

БЕЛЕЖКИ

1. European report on the quality of school education, 2000.
2. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth „Europe 2020”, Communication from the commission, Brussels, 3.03.2010.
3. Европейска квалификационна рамка, 2009, https://ec.europa.eu/ploteus/sites/eac-eqf/files/broch_bg.pdf.

ЛИТЕРАТУРА

- Мусай, Б. (2001). Цели и стандарти за преподавателите по програмата RWCT. *Критическо мислене*, 1, 40 – 43.
- Радев, Пл. (2010). *Конструктивистката училищна дидактика*. Пловдив: Паисий Хилендарски.
- Стийл, Дж. Мередит, К. & Темпъл, Ч. (2003а). *Модел за критическо мислене в рамките на учебната програма*. София: Отворено общество.
- Стийл, Дж. Мередит, К. & Темпъл, Ч. (2003б). *Методи за насърчаване на критическо мислене*. София: Отворено общество.
- Фирсов, Г., Матюс, С. & Крофърд, А. (2001). Въвеждане на нови международни стандарти за преподаване. *Критическо мислене*, 1, 36 – 37.

REFERENCES

- Mysay, B. (2001). Tseli i standatri za prepodavatelite po programata RWCT. *Kriticheskoto mislene*, 1, 40 – 43.
- Radev, P. (2010). *Konstruktivistkata uchilishtna didaktika*. Plovdiv: Paisiy Hilendarski.
- Stiil, Dl., Meredit, K. & Tempal, Ch. (2003a). *Model za kriticheskoto mislene v ramkite na uchebnata programa*. Sofia: Otvoreno obchestvo.
- Stiil, Dl., Meredit, K. & Tempal, Ch. (2003b). *Metodi za nasarchavane na kriticheskoto mislene*. Sofia: Otvoreno obchestvo.
- Firsov, G., Matthew, S. & Krofurd, A. (2001). Vavejdane na novi mejdunarodni standarti za prepodavane. *Kriticheskoto mislene*, 1, 36 – 37.

METHODOLOGICAL TRAINING METHODS THAT ENCOURAGE STUDENT'S CRITICAL THINKING

Abstract. The new educational situation requires students to learn how to think, to develop critical thinking skills, which support the key competencies addressed in the concepts of European and national regulations. In accordance with the new strategies of the educational paradigm based on the ideas of constructivism, the contemporary teacher encourages students to analyze and transform the information by learning to ask the right questions, make decisions and draw appropriate conclusions. In the educational strategy of the Program for Developing Critical Thinking through Reading and Writing (RWCT), the challenge is to use methodologies that support different learning styles; the introduction and modeling of different learning standards for teaching, enabling the overall development of the student's personality. In this context, the emphasis is on outlining methodological tools (Program Standards (RWCT) that encourage students' critical thinking and independent learning.

Keywords: standards; critical thinking; teaching; learning; teacher; students

✉ **Prof. Antoniya Krasteva, DSc.**

Researcher ID:AAX-6623-2020

Faculty of Education

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Veliko Tarnovo, Bulgaria

E-mail: a_krasteva@mail.bg